

**КИЇВСЬКІ ДУХОВНО-АКАДЕМІЧНІ МИСЛИТЕЛІ
ТА ФІЛОСОФСЬКА ОСВІТА НА ЗЛАМІ ХІХ–ХХ СТ.
(ЗА РУКОПИСНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)**

Пастушенко Л. А.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії та релігієзнавства

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

м. Київ, Україна

Актуальність звернення до інтелектуального спадку представників київської духовно-академічної філософії ХІХ – поч. ХХ ст., як переконливо засвідчують сучасні українознавчі дослідження, зумовлена не лише необхідністю реконструкції цілісної історії української філософської думки, а й потребою засвоєння набутого в українській академічній традиції досвіду осмислення філософських проблем та методології історико-філософського пізнання. Виходячи зі специфіки духовно-академічної філософії, як інституалізованого типу філософування, в рамках якого філософська творчість нерозривно пов'язана із педагогічною діяльністю, не менш важливим є з'ясування ролі духовно-академічної професури у становленні філософської освіти у Києві та в Україні у ХІХ – поч. ХХ ст. Задля кращого розуміння, з одного боку, інституційних чинників формування філософських студій мислителів, з іншого боку, умов функціонування філософського знання в системі вищої освіти, варто дослідити та осмислити феномен викладання філософських дисциплін в Київській духовній академії (1819–1924).

При вивченні питання співвідношення київської духовно-академічної філософії та становлення української філософської освіти варто звернутися не лише до численних педагогічних друкованих студій київських духовно-академічних філософів, а й до архівних та рукописних матеріалів. Зокрема, серед рукописних зібрань фонду Київської духовної академії (Ф. 160) в Інституті рукопису Національної бібліотеки України В. І. Вернадського зберігаються конспекти лекцій та матеріали до курсу «Історія філософії», прочитаного в Київській духовній академії у 1898–1899 та 1901–1902 навч. рр. [2]¹ вітчизняним

---

¹ Відповідно до духовно-академічного статуту 1884 року, курс історії філософії викладався для студентів першого і другого року навчання. На першому році курс

філософом та істориком філософії Петром Кудрявцевим². Вивчення рукопису надає дослідникам можливість заглибитись у атмосферу вивчення філософії в Київській академії на зламі століть, також виокремити характерні риси філософської освіти в Україні зазначеного періоду. Серед розміщених у фонді рукописів знаходяться написані студентами конспекти лекцій, прочитаних на першому році навчання, програми курсу, варіанти списків екзаменаційних питань та відповідей на них. Представлені рукописи становлять неабиякий інтерес для дослідників спадщини Київської духовної академії. Перш за все, вони знайомлять нас із певним видом (відповідно, жанром) студентської роботи, що виконувалась з метою підготовки до іспиту. Записи являють собою тезову або розгорнуту відповідь на екзаменаційне питання. З одного боку, це була індивідуальна робота над записами: студент відвідував лекції, під час яких конспектував лекційний матеріал. З іншого боку, написана робота втрачала свою первинну приналежність до певного студента (автора конспекту) і ставала колективним надбанням (колективною свідомістю), оскільки конспекти, часто тиражовані у декількох екземплярах та їхніх копіях, переходили у загальне користування, мандрували різними курсами, передаючись у спадщину наступним поколінням. Нові власники конспектів у свою чергу вносили певні виправлення у тексти: коригували тему конспекту, відповідно до зміненої викладачем назви; вносили у записаний текст, який вони отримали у тимчасове користування, необхідні, з їхньої точки зору, правки; розставляли власні смислові акценти, підкреслюючи (виокремлюючи) важливі відповідно до їхнього розуміння теми слова. Досить цікавими є коментарі читачів-користувачів конспектів, залишені на початку або в кінці рукописних текстів, які відображають певний діалог між студентами одного або декількох курсів, що відбувався у різних формах (схвалення написаного автором конспекту та подяку за його працю, зауваження до письма, поради щодо прочитання конспекту, авторські коментарі щодо оформлення та якості написання тощо). Можна твердити, що в представлених матеріалах укладачі конспектів були не лише трансляторами інформації,

---

розпочинався зі вступної лекції про предмет філософії та історії філософії, де окреслювалися теоретичні засади історико-філософського пізнання (мета, завдання, методологія історико-філософського дослідження). Далі протягом року викладалась історія стародавньої (у лекціях П. Кудрявцева – лише античної (грецької та римської)) філософії. На другому році тривало вивчення середньовічної, новочасної та сучасної європейської філософії

²Див. програми курсів П. Кудрявцева у Центральному державному історичному архіві у м. Києві : Ф. 711. Оп. 3. № 3188. Арк. 84–84 зв., 99–102, 135–135 зв. ; Ф. 711. Оп. 3. № 2870. Арк. 57–60.

отриманої від викладача під час лекцій з курсу, а й співавторами викладача, додаючи у конспект на власний розсуд матеріал, що не озвучувався на лекціях³. З деяких конспектів ми можемо дізнатися імена їхніх укладачів⁴, однак більшість текстів не підписана і тому важко ідентифікувати їхнє авторство. Водночас низка представлених рукописних текстів належить українському історичному, візантиністу і архівісту Володимирі Івановичу Барвінку (1879–1943), який навчався в КДА у 1901–1905 рр. і на першому курсі 1901–1902 навчального року слухав курс історії філософії у П. Кудрявцева⁵.

Аналізовані рукописні матеріали надають можливість досліднику зануритись у творчу лабораторію київських духовно-академічних філософів (зокрема, П. Кудрявцева), краще зрозуміти специфіку витлумачення мислителями історико-філософських процесів, персоналій, напрямів західноєвропейської філософії, теоретичних і методологічних проблем історико-філософської науки. У лекційних матеріалах відображається характерна особливість викладу курсів в Київській академії – досить розлога вступна частина курсу, в якій лектор знайомить слухачів із теоретичними засадами і методологічними принципами історико-філософського пізнання, тим самим привчаючи студентів, починаючи з першого курсу, до специфіки наукового дослідження, мистецтва узагальнення та постановки проблем, вироблення самостійного погляду на предмет дослідження⁶. Зокрема, смисловим

---

³ Наприклад, в одному із конспектів студент додає напрацювання відомого історика філософії В. Віндельбанда (арк. 56).

⁴ Серед яких: Богоявленський М. П., Дем'яновський В. Г., Ілліюматов М. П., Солнцев В. І., Стасиневич П. М., Чекановський О. І. (роки навчання в КДА 1901–1905).

⁵ На низці документів рукопису перед початком тексту у правому верхньому кутку розташовано власницькі написи В. Барвінка з датою 1902 року 10 або 22 травня. У деяких документах можна побачити написи олівцем, зроблені В. Барвінком, що вказують автора конспекту. Також до рукопису конспектів, які усі написані на великих аркушах форматом 22 × 40 см і налічує 73 аркуша, додано (і потім упорядковано) як окремий документ формату зошита розміром 18 × 21,5 см (на 8 аркушах) конспект В. Барвінка. Усе це вказує на те, що, вірогідно, збережені у фонді №160 рукописи лекцій з історії філософії є низкою конспектів, які зібрав студент В. Барвінок у травні 1902 р. під час підготовки до іспиту з історії філософії. Згодом, з огляду на значущість цих матеріалів для дослідників історії КДА, В. Барвінок з своєї приватної колекції передав їх до Всеукраїнської бібліотеки України, де він працював з 1924 року.

⁶ П. Кудрявцев у листі до Володимира Вернадського 1940 р. завдання вчителя вищої школи бачить у допомозі учням поступово увійти в лабораторію філософа, вказати основні висхідні засади його думки, допомогти розглядіти основну точку зору мислителя так би мовити зсередини його філософського вчення [1, с. 393].

осередям вступної лекції до аналізованого курсу є обґрунтування П. Кудрявцевим власного бачення закономірностей розвитку філософської думки та фундаментальних засад історико-філософського знання. Разом з тим на основі збережених лекцій можна з'ясувати трансформацію поглядів академічного філософа, прояснити незрозумілі питання у дослідженні його творчого доробку, що сприятиме більш цілісному та повному відтворенню його філософських та історико-філософських напрацювань. Наприклад, у вступній лекції 1902 року представлено доведення мислителем важливості, окрім логічного, також особистісного та культурно-історичного факторів розвитку філософії. Переконалий у тому, що у філософському світогляді з необхідністю відображена особистість мислителя, і кожна філософська побудова внутрішньо живиться із надр індивідуального світовідчуття філософа, П. Кудрявцев у своїх лекціях розглядає філософські погляди мислителів античності крізь призму їхнього особистісного світовідчуття та світорозуміння. Застосування обґрунтованого методологічного підходу П. Кудрявцевим яскраво представлено, зокрема, у його лекціях, присвячених філософії Платона.

Збережені конспекти лекцій відображають, на наш погляд, характерні особливості викладання філософських курсів в Київській духовній академії. З одного боку, ми бачимо важливість історико-філософського компоненту у філософській освіті цієї інституції, що було співвіднесено із певною тенденцією київської духовно-академічного філософування – превалювання історико-філософських студій, що відображено у напрацюваннях мислителів у галузі теорії та методології історико-філософського пізнання (критичне переосмислення гегелівської моделі розвитку філософії, розкриття культурно-історичного та особистісної детермінант історії філософії, розбудова оригінальних історико-філософських концепцій, тощо), та численних конкретних студій. По друге, розглянутий курс з історії філософії презентує європейський вимір філософування київських мислителів, що виражено у високому фаховому рівні аналізу періодів, персоналій, чинників та закономірностей розвитку західноєвропейської філософії, знанні тогочасної західної дослідницької літератури з предмету викладання. По третє, рукописні лекції увиразнюють суттєві зрушення у сфері викладання філософії у ХІХ ст., що позначено зміщенням акцентів поміж книжною (автентичною) та університетською (неавтентичною) філософією, внаслідок чого університетська кафедра ставала місцем народження і найефективнішим способом трансляції оригінальної філософської думки. Викладання філософії не зводилось до простого механізму трансляції знань, а здійснювалось в якості творчого процесу вироблення власного автентичного мислення. Як засвідчують

рукописи, студенти, спостерігаючи за процесом народження авторської думки в аудиторіях, під час підготовки до іспиту додавали власні напрацювання та міркування до наявного матеріалу, ставали нібито співтворцями спільної колективної творчої праці.

Отже, можна стверджувати про необхідну співвіднесеність розвитку київської духовно-академічної філософської традиції із становленням української філософської освіти у ХІХ – поч. ХХ ст. На вивчення цієї корелятивності має бути спрямована увага не лише дослідників української академічної філософії, а й сучасних українських педагогів та філософів у їхньому пошуку ефективних теоретико-методологічних принципів розбудови наукового знання та викладання.

Література:

1. Вернадський В. І. Листування з українськими вченими. Кн. 2 : Листування; Ч. 1 : Д–Н / НАН України, Нац. Б-ка України імені В. І. Вернадського [та ін.] Київ : [б. в.]. 2012. 708 с.
2. [Кудрявцев П. П.] [Лекції з історії філософії в записках студентів. 1900–1902 рр.]. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України*. Ф. 160. № 1632. 81 арк.